

Frey Dóra

Jogfosztás és közigazgatás – A közigazgatási szervezetrendszer átalakítása a magyarországi németek kitelepítése kapcsán

Bevezetés

Magyarország második világháborút követő történetének egyik tragikus fejezete a magyarországi németek jogfosztása, majd kitelepítése.¹ Eseménytörténeti szempontból a kérdés mind országos, mind regionális és helyi szinten jól feldolgozott, a jogtörténeti szempontú vizsgálat csak az elmúlt években kezdődött meg. Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a történetek közigazgatási hátterét, az ennek kapcsán létrehozott közigazgatási szerveket és a helyi és területi közigazgatás ezzel összefüggő változásait bemutassam.

Általánosságban elmondható, hogy a második világháborút követő kényszermigrációs folyamatok lebonyolítására specializált szervezeteket állítottak fel, azt nem hagyták a vármegyei, járási és községi közigazgatás feladat- és hatáskörében. Ennek egyik oka az volt, hogy a koalíciós kormány pártjai ugyan felosztották egymás között a vezető közigazgatási tisztségeket, de a teljes közigazgatási személyzet leváltása egyik napról a másikra nem volt lehetséges, így a hagyományos közigazgatási szervezettel szemben érezhető volt a bizalmatlanság. A másik ok az volt a német kitelepítés kapcsán, hogy a helyi közigazgatást „németbarátnak” tartották – hiába voltak a főispánok, alispánok, főszolgabírók a koalíciós pártok kinevezettjei, ez a vád számos esetben elhangzott a földreform² és a bukovinai székelyek Tolna és Baranya megyei letelepítése kapcsán is.³

Ez a tendencia már – a magyarországi németek jelentős részét hátrányosan érintő – földreform során is megfigyelhető volt, a Földigénylő Bizottságok, Földbirtokrendező

¹ SEEWANN 2012: 342.

² MARCHUT 2013: 147.

³ KŐHEGYI–TÓTH 1994: 179.

Tanácsok és a mellettük működő Földhivatalok rendszere független volt a közigazgatás általános szervezetrendszerétől.

Írásomban nem térek ki a bukovinai székelyek letelepítésének elősegítésére Bodor György által Bonyhádon, minden törvényi felhatalmazás nélkül „megalapított”, törvénytelen döntések tömegét hozó Telepítési Hivatalra, annak története külön tanulmányt érdemelne.

A Népgondozó Hivatal

1945. május 4-én alkotta meg a kormány az 1.710/1945. M.E. rendeletet, amely május 10-ei hatállyal létrehozta a hangzatos nevű Népgondozó Hivatalt. Az új közigazgatási szerv feladat- és hatáskörébe tartozott a hazatérő deportált zsidók ellátásának megszervezése, a magyar menekültek és áttelepítettek elhelyezése, és a rendelet 2. § 5. pontja szerint a „fasiszta németek” kitelepítésének végrehajtása (ez igazolni látszik, hogy jóval a potsdami konferencia döntése előtt megvolt a magyarországi németek elűzésére a politikai szándék). A hivatal felett a belügyminiszter gyakorolt felügyeletet, egyetértésben a népjóléti miniszterrel, telepítési ügyekben a földművelésügyi miniszternek is egyetértési joga volt.

A hivatal székhelye Budapest volt, alárendelt szerveiről a jogszabály nem szólt részletesen, szükség esetén azonban kirendeltséget állíthatott fel bárhol, ahol feladatai végrehajtása érdekében ez szükségesnek mutatkozott. A 8. § felhatalmazta a hivatalt általánosan kötelező rendeletek kibocsátására, azonban ezeket főszabály szerint előzetesen, kivételesen, sürgős esetben pedig kibocsátásuk után rögtön be kellett mutatni a belügyminiszternek.

A hivatalon belül két főosztály, a Szociális Főosztály, illetve a Telepítési Főosztály jött létre. A Telepítési Főosztály négy kirendeltséget működtetett, amelyek további kerületekre és körzetekre oszlottak. Ezek száma és illetékességi területe többször módosult a mindenkori telepítési feladatok függvényében, de a változások a hiányos iratanyag miatt nem is mindig rekonstruálhatók pontosan.⁴ A körzetvezetők munkáját telepfelügyelők segítették, több községre kiterjedő hatáskörrel. A szervezet legalsó szintjén az egy-egy telepes községért felelős telepvezetők álltak, akiket eredetileg a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok neveztek ki, csak 1945. július 1-jétől tartoztak a Népgondozó Hivatal szervezeti keretébe.⁵ Ebből is látható, hogy a szervezet alacsonyabb szintjein is folyamatosak voltak az átszervezések.

A Népgondozó Hivatal hatáskörébe tartozott ugyan a rendelet szerint a németek kitelepítésének lebonyolítása, erre azonban tényleges előkészület nem történt a hivatal májusi felállításától a kitelepítésről szóló novemberi SZEB-döntés, majd a decemberi kitelepítési rendelet meghozataláig. A bukovinai székelyek letelepítésével kapcsolatos

⁴ TÓTH 1993: 89.

⁵ GONDA 2012: 477.

feladatokat is a Népgondozó Hivatal vette át Tolna és Baranya vármegyékben, Bodor György távozása után.

A telepítés során hatásköri konfliktus alakult ki az 1945. június 22-én létrehozott Telepítési Hivatallal, amely az Országos Földbirtokrendező Tanács szerve volt (nem tévesztendő össze a Bodor György által „alapított”, bonyhádi Telepítési Hivatallal). A Telepítési Hivatal fő feladata a belső telepítések végrehajtása volt, vagyis azon földigénylők földhöz és házhoz vagy házhelyhez juttatása, akiknek eredeti lakóhelyükön nem jutott föld, és vállalták, hogy az ország más területére költöznek. Már július 2-án (a június 30-án kihirdetett, a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről szóló 3.820/1945. M.E. rendelet hatálybalépésével) a Népgondozó Hivatal hatáskörébe kerültek ezek a belső telepítések (pontosabban a szórványtelepítések). A nagyobb birtokok és ingatlanok betelepítése továbbra is az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatalának feladat- és hatáskörébe tartozott. Hiába írták elő együttműködési kötelezettségüket, a két szervezet között folyamatosak voltak a hatásköri viták.⁶ A konfliktust tetézte a Népgondozó Hivatalt felügyelő belügyminiszter, Erdei Ferenc és az Országos Földbirtokrendező Tanács élén álló Veres Péter személyes ellentéte.⁷

1945. június 28-án Erdei Ferenc belügyminiszter a 20.100/1945. B.M. rendelettel „miheztartás végett” utasította a főispánokat és a rendőrkapitányokat, hogy a németekkel kapcsolatos intézkedésektől tartózkodjanak, mivel azok a Népgondozó Hivatal hatáskörébe tartoznak. Egyértelmű volt tehát a törekvés, hogy a magyarországi németekkel kapcsolatos közigazgatási feladatokat igyekeztek a rendes közigazgatás keretein kívül intézni.

Alig két hónappal alapítása után, június 30-án a 3.820/1945. M.E. rendelet bővítette a Népgondozó Hivatal hatáskörét, címében is hivatkozva az 1.710/1945. M.E. rendelet 2. § 5. pontjára, vagyis a „fasiszta németekre”. A módosító rendelet egyrészt előírta, hogy a tartós elhelyezést igénylő menekültek (a gyakorlatban a szomszédos országokból elmenekült, illetve elűldözött magyarok) letelepítése a Népgondozó Hivatal hatásköre. Ez a rendelkezés hatásköri elhatárolást szolgált, nem lett volna a magyarországi németek szempontjából feltétlenül releváns, de előírta erre a célra a „fasiszta németek” ingatlanjainak igénybe vételét.

Annak eldöntésére, hogy kik a „fasiszta” németek, a rendelet bevezette az úgynevezett nemzethűségi vizsgálatot. A magyar kormány kerülte a kollektív felelősségre vonás látszatát is, a nemzethűségi vizsgálat az egyéni felelősség hangsúlyozására tett kísérlet volt.⁸ A valóságban az eljárás egyéni felelősség megállapítására nem volt alkalmas, és mivel a szankció legtöbb esetben ingatlan elkobzása volt, nem lehetett kétséges, hogy a vizsgálatok célja

⁶ TÓTH 1993: 88.

⁷ MARCHUT 2014: 160.

⁸ ZINNER 2004: 48.

minél több „fasiszta” kimutatása volt. A nemzethűségi vizsgálatok lassan haladtak, majd leálltak, a kitelepítési névjegyzékek összeállításánál nem vették figyelembe eredményeiket.⁹

A telepítésekben addig kulcsszerepet játszó Népgondozó Hivatal hatásköre, az 1946. május 13-án kihirdetett 1946. évi IX. törvény értelmében, megszűnt a belső – szórvány – telepítések lefolytatására, és átkerült az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatalához. 1946. június 30-án a Népgondozó Hivatal a 7.310/1946. M.E. rendelet értelmében meg is szűnt, telepítéssel kapcsolatos feladatait és személyzetét a Megyei Földhivatalok vették át, a kitelepítésekkel kapcsolatos feladatok (kitelepítési miniszteri biztosok) a Belügy-miniszter közvetlen felügyelete alá kerültek, a fennmaradó szociális feladatok ellátásáról a Népjóléti Minisztérium gondoskodott.¹⁰

A Központi Statisztikai Hivatal szerepe

A németeket érintő intézkedések, így a nemzethűségi vizsgálatok, majd a kitelepítési listák összeállítása kapcsán is felmerült a kérdés, hogy ki tekinthető németnek. Arról, hogy ki vallotta magát az 1941-es népszámláláskor német nemzetiségűnek, illetve anyanyelvűnek, a Központi Statisztikai Hivatal rendelkezett egyedül tudomással, ott őrizték az 1941-es népszámlálás során keletkezett úgynevezett számlálólapokat. A németek elleni diszkriminatív intézkedések bevezetésével egyre gyakoribbá váltak az ezekkel kapcsolatos megkeresések a hivatal irányába. A hivatal vezetője, Elekes Dezső ezeket az adatkéréseket a statisztikai adatszolgáltatás szabályait rendező 1929. évi XIX. törvény értelmében, amely szerint tilos volt népszámlálás során felvett adatot az adatszolgáltatón kívül másnak kiadni,¹¹ nem teljesítette. A hivatal jogértelmezését kezdetben a Belügyminisztérium is megerősítette állásfoglalásával. Később a Miniszterelnökség utasítására először csak a politikai rendőrség, később a Népgondozó Hivatal számára is ki kellett adni az adatokat. 1945. október 24-én abban állapodtak meg a Miniszterelnökség, a Belügyminisztérium, az Igazságügyminisztérium és a KSH vezetői, hogy az adatok kiadhatók, ha nem áll fenn az azokkal való visszaélés veszélye. Ennek nyomán a helyi közigazgatás szerveinek közvetlenül nem adtak ki információkat, a belügyminiszter azonban engedélyezhette az adatszolgáltatást.¹² Elekes Dezső érveit, hogy a népszámlálási számlálólapok nem közokiratok, nem hatósági felhasználásra készültek, a távollévők helyett általában családtagjaik nyilatkoztak, tehát a felvett adatok nem egyeztek feltétlenül az érintett valódi szándékával, nem vették figyelembe.

⁹ TÓTH 1993: 76–77.

¹⁰ TÓTH 1993: 95.

¹¹ LAKATOS 2000: 806.

¹² TÓTH 1993: 46.

A népszámlálási bevallási ívek,¹³ mint kiderült, gyakorlatilag teljes egészében rendelkezésre álltak. A Központi Statisztikai Hivatal dolgozói nem tudták megakadályozni, hogy a népszámlálás összeírási íveit felhasználják a nemzethűségi vizsgálatok, illetve a kitelepítési listák összeállítása során.¹⁴ Thirring Lajos népességstatisztikai osztályvezető (aki egyben a népszámlálási alosztály vezetője is volt) hivatkozott az ekkor miniszteri tanácsos Bibó István véleményére is, de 1945. január 11-én írt levelével érdemben nem tudta befolyásolni, hogy a kitelepítések alapja az 1941-es népszámláláskor bevallott nemzetiség, illetve anyanyelv legyen, illetve azt sem, hogy az ehhez szükséges adatokat a KSH-nak kellett szolgáltatnia.¹⁵

Az önkormányzati szervek felfüggesztése

A közigazgatás, különösen a vármegyei közigazgatás szempontjából kiemelt jelentőségű volt a 9.560/1945. M.E. rendelet, amely 1945. október 15-i hatállyal felfüggesztette Tolna és Baranya vármegyék testületi önkormányzati szerveinek működését. A tervek már korábban megvoltak erre, augusztus 8-án a minisztertanács tárgyalta a tervezetről, szeptemberben a nemzetgyűlés is megadta rá a felhatalmazást.¹⁶ A „német nemzetiségű területekkel kapcsolatos közigazgatási intézkedések” célja a kitelepítések előkészítésének gyorsítása, illetve az ekkor már folyamatban lévő nemzethűségi vizsgálatok elősegítése volt.

A rendelet értelmében felfüggesztették a két érintett vármegye minden testületi szervének működését, a törvényhatósági bizottság, a közigazgatási bizottság, a törvényhatósági kisgyűlés tevékenységét. A testületek kinevezési jogköreit a továbbiakban a belügyminiszter gyakorolta, egyéb hatásköreiket az alispán. A rendelet lehetőséget adott – nem csak Tolna és Baranya vármegyékben – az összeköltöztetések és telepítések idejére a községi önkormányzatok működésének felfüggesztésére is, ezek hatásköreit erre az időre a járási főjegyző vette át. A községi tisztviselők (jegyző, esküdtek) a járási főjegyző kinevezése alapján kerültek tisztségükbe.¹⁷

A rendelet lehetőséget adott a vármegyei tisztviselők áthelyezésére, indokolási kötelezettség és a visszautasítás lehetősége nélkül, továbbá a belügyminiszter által „alkalmatlannak” tartott tisztviselők szolgálati viszonyának felfüggesztésére is. Az alispán hasonló módon lehetőséget kapott a községi tisztviselők áthelyezésére a vármegyén belül, a felfüggesztett önkormányzatú községek között, kivéve a községi jegyzőket.¹⁸

¹³ CZIBULKA–HEINZ–LAKATOS 2004: 143.

¹⁴ TÓTH 1992: 330.

¹⁵ Thirring Lajos hagyatéka, KSH Könyvtár, közli: HEINZ–LAKATOS 2001: 121.

¹⁶ TÓTH 1993: 71.

¹⁷ FARKAS 1989: 28.

¹⁸ FARKAS 1989: 30.

A vármegyei és helyi közigazgatás autonómiájának felfüggesztése, tulajdonképpen belügyminiszteri „kézi vezérlésre” való átállítása nyilvánvalóan azt szolgálta, hogy a helyi közigazgatás ne tudja kontrollálni, illetve akadályozni a Népgondozó Hivatal tevékenységét, sem a nemzethűségi vizsgálatok, sem a kibontakozó telepítések tekintetében. Az intézkedés hatása azonban felemás volt, ugyan a Népgondozó Hivatal sorra függesztette fel a németek lakta kis- és nagyközségek képviselő-testületeinek működését, de feladatait, hiába alakultak területi szervei és kirendeltségei, így sem tudta hatékonyan ellátni.¹⁹ Tolna és Baranya vármegye testületi önkormányzati szerveinek működését később sem állították helyre, az érintett kis- és nagyközségek azonban a ki- és betelepítések lezajlása után visszakapták önkormányzatukat.²⁰

A kitelepítési miniszteri biztosok és a kitelepítési oszlopok

A 12.330/1945. M.E. rendelet, az úgynevezett kitelepítési rendelet, amelynek értelmében szinte minden magyarországi német „Németországba áttelepülésre kötelezett” lett, igazgatási szempontból nem alkotott egyértelmű szabályokat, a részletes végrehajtási rendelkezések megalkotását a belügyminiszternek delegálta. A 6. § szerint a belügyminiszter miniszteri biztosokat küldhetett ki, akik utasítási joggal rendelkeztek minden más „közigazgatási hatóság és hivatal” irányába a kitelepítéssel kapcsolatos ügyekben, valamint rendelkeztek a végrehajtáshoz szükséges karhatalom felett is.²¹ A Népgondozó Hivatal feladatait a telepítésben a rendelet nem tisztázta, és a helyi, illetve területi közigazgatási szervek pontos szerepe sem volt világos, de az eddigi gyakorlathoz hasonlóan igyekeztek az elfogultnak tekintett helyi tisztviselőket távol tartani a kitelepítések végrehajtásától.²²

A miniszteri biztosok tevékenységüket kezdetben formálisan a Népgondozó Hivatal, majd annak megszűnése után 1946 júliusától közvetlenül a minisztérium alárendeltségében végezték. A miniszteri biztosságokat és a felügyeletük alá tartozó kitelepítési oszlopokat sorszámmal jelölték, de a számozás és a bizottságok székhelye is többször változott, a szervezeti változások követése a hiányos és az egyes vármegyei levéltárak között szétszórt iratanyag miatt igen nehéz.

A sokszor a svábok irányába „elfogultnak” tekintett községi eljárásoknak, járási és vármegyei hatóságoknak a kitelepítések lefolytatására csak igen közvetett befolyásuk volt.

¹⁹ TÓTH 1993: 74.

²⁰ FARKAS 1989: 29.

²¹ MÁTHÉ 2020: 347.

²² FARKAS 1989: 28.

Az eljárással kapcsolatos panaszok egy része viszont hozzájuk érkezett be, így a kérdés folyamatosan foglalkoztatta őket. Érdemi segítséget, jogorvoslatot azonban általában nem voltak képesek nyújtani.²³

A kitelepítési miniszteri biztosok, annak érdekében, hogy az összeírás, vagyonleltározás, majd a vagonírozás zavartalanul megtörténhessen, különleges rendszabályokat vezethettek be, közte lakhelyelhagyási és kijárási korlátozásokat, gyülekezési és szesztilalmat. Megtilthatták, illetve engedélyhez köthették továbbá az adott községbe való belépést. A kitelepítés végrehajtására kijelölt községek ilyen módon néhány napra vagy akár több hétre is „zár alá” kerültek.²⁴ A kitelepítési biztosok és az irányításukkal az operatív feladatokat végző ügynevezett kitelepítési oszlopok tagjai nem helybéliek voltak. A karhatalom tagjainak viselkedése folyamatos panaszok tárgya volt, a rendőrök erőszakosan viselkedtek, szolgálaton kívül gyakran részek voltak. Folyamatosan napirenden volt az előkészítés hatékonyságának javítása, vagyis a kész listákkal érkező kitelepítési oszlop, velük egyszerre érkező, gyorsan döntést hozó mentesítő bizottság, az érintettek értesítés után a lehető leghamarabb történő elszállítása azonban csak terv maradt.²⁵ Maguk a községek is (bár önkormányzatuk fel volt függesztve) sokszor tiltakoztak a kitelepítések lebonyolításának módja ellen, mert őket sem mindig tájékoztatták időben, nem tudtak felkészülni a feladatokra.²⁶ Ennek persze oka lehetett az is, hogy a belügyi hatóságok meg kívánták előzni, hogy az érintett lakosság értesüljön a tervekről, és kivonhassa magát az intézkedés alól.

Összegzés

A fent említett közigazgatási átszervezések (egy új állami hivatal felállítása, a Központi Statisztikai Hivatal feladatainak tulajdonképpen a törvényes kereteken kívüli módosítása, a vármegyei és községi közigazgatás, illetve önkormányzatiság felfüggesztésének lehetősége) egyaránt azt szolgálták, hogy a magyarországi németeket korlátozó intézkedések, vagyonelkobzások, összeköltöztetések, majd a kitelepítés és a helyükre történő letelepítés minél hatékonyabban megvalósítható legyen. A hosszú idő óta helyben szolgáló, helyismerettel rendelkező tisztviselők, illetve a vármegyék és községek által választott testületek tevékenységét ebből a szempontból akadálynak vélte a kormányzat. Az újonnan létrehozott közigazgatási szervek függetlenek voltak a közigazgatás „hagyományos” intézményeitől, a földreform végrehajtása kapcsán létrehozott szervezetrendszer a földművelésügyi miniszter,

²³ FÜZES 1990: 48.

²⁴ TÓTH 1993: 118.

²⁵ TÓTH 1993: 121.

²⁶ TÓTH 2007: 13.

a Népgondozó Hivatal, majd később a kitelepítési miniszteri biztosok a belügyminiszter „kézi vezérlése” alatt álltak.

Az intézkedések eredményeként minden helyi közigazgatási kontroll lehetősége megszűnt az egymást követő telepítési és egyéb jogkorlátozó intézkedések felett. Másrészt a helyismerettel nem rendelkező, máshonnan áthelyezett tisztviselők, illetve a Népgondozó Hivatal legtöbb esetben – szándékoltan – szintén nem helyi kötődésű kirendeltségvezetői, illetve munkatársai nem tudták feladataikat hatékonyan ellátni, éppen a helyismeret, illetve a szakismeretek hiánya miatt.²⁷ Az újonnan felállított szervek vezetőit nem szakmai alkalmasság, hanem a koalíciós pártok közötti „pozícióelosztás” alapján választották ki, nagy részük nem rendelkezett közigazgatási ismeretekkel és gyakorlattal. Az állandóan változó szabályok az egyes szervek hatáskörét is érintették, gyakran hatásköri konfliktusokat okozva.

A helyi közigazgatás is részese volt az eseményeknek, még ha a szabályozás és a politikai akarat a speciális szervek felé igyekezett is terelni minden lényeges folyamatot. Egyrészt a helyi – legyen az községi, járási vagy vármegyei – közigazgatás rendelkezett megfelelő helyismerettel, bizonyos alapvető információkkal, amelyek nélkül a kitűzött feladatok végrehajtása lehetetlen lett volna. Másrészt a helyi lakosság a helyi közigazgatást ismerte, panaszaival, jogorvoslati kérelmeivel leginkább hozzájuk fordult, még ha azok nem is rendelkeztek hatáskörrel az adott kérdésben. A ki- és betelepítések következményeit, az eredeti lakosság és a betelepítettek együttéléséből adódó konfliktusokat, az abból fakadó jogi problémákat, a letelepítettek integrálását a helyi közigazgatásnak kellett (volna) kezelnie.

A fent leírt, folyamatosan változó szervezetrendszer végül végrehajtotta nagyjából 150-160 ezer magyarországi német kitelepítését, de a hatásköri konfliktusok, a változó szabályozás, a hely- és szakismeret nélküli, politikai megbízhatóság alapján kiválasztott tisztviselők tevékenysége sokszor sürgősségű, aránytalan intézkedéseket eredményeztek, fokozva az érintettek által elszenvedett sérelmeket és megnehezítve egyébként is igen korlátozott jogaik érvényesítését. A specializált szervezeteket a kitelepítések lezárulásával megszüntették, a helyi közigazgatásra hagyva minden abból fakadó probléma kezelését.

²⁷ TÓTH 1993: 74.

Irodalom- és forrásjegyzék

- CZIBULKA Zoltán – HEINZ Ervin – LAKATOS Miklós szerk. (2004): *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*. Budapest: Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztálya – Központi Statisztikai Hivatal.
- FARKAS Gábor (1989): *Törvényhatósági és Községi Önkormányzatok II. 1945–1950*. Székesfehérvár: Fejér Megyei Levéltár. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/FEJM_Lk_09_1945/?pg=2&layout=s
- FÜZES Miklós (1990): *Forgószele. Be- és kitelepítések a Délkelet-Dunántúlon 1944–1948 között*. Pécs: Baranya Megyei Levéltár. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/BARM_skiv_4/?pg=0&layout=s
- GONDA Gábor (2012): A nemzethűséget vizsgáló bizottságok és tevékenységük Tolna vármegye völgyességi járásában. In DOBOS Gyula (szerk.): *Tolna Megyei Levéltári Füzetek 12*. Szekszárd: Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 473–512. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/TOLM_Lf_12_Tan/?pg=0&layout=s
- HEINZ Ervin – LAKATOS Miklós (2002): A magyarországi németek kitelepítéséhez használt névjegyzékek összeállításának körülményei. *Demográfia*, 45(1), 113–132. Online: <https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/viewFile/692/365>
- KÓHEGYI Mihály – TÓTH Ágnes (1994): Bodor György összefoglaló jelentése a Bonyhád környéki telepítésekről (1945). In DOBOS Gyula (szerk.): *Tolna megyei Levéltári Füzetek 4*. Szekszárd: Tolna Megyei Önkormányzat Levéltár, 173–197. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/TOLM_Lf_04/?pg=173&layout=s
- LAKATOS Miklós (2000): Az adatvédelem jogi szabályozása a magyar népszámlálások tükrében. *Statisztikai Szemle*, 78(10–11), 794–812. Online: www.ksh.hu/statszemle_archive/2000/2000_10-11/2000_10-11_794.pdf
- MARCHUT Réka (2013): Durchführung der Bodenreform in Budaörs. In KERESKES, Gábor (szerk.): *Bewahrte Traditionen und neue Horizonte. Nachwuchskonferenz ungarndeutscher Thematik*. Budapest: Ad Librum, 152–164.
- MARCHUT Réka (2014): *Töréspontok. A Budapest környéki németység második világháborút követő felelősségre vonása és annak előzményei (1920–1948)*. Budapest–Budaörs: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Magyar Történelmi Társulat – Budaörsi Passió Egyesület. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/19723>
- MÁTHÉ Áron (2000): *Vörös karszalag. Ideiglenes karhatalmi osztagok 1944–1945-ben*. Budapest: Jaffa.
- SEEWANN, Gerhard (2012): *Geschichte der Deutschen in Ungarn*. II. kötet. 1860 bis 2006. Marburg: Herder Institut.
- TÓTH Ágnes (1992): Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In IVÁNYOSI SZABÓ Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XI*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 330–382.
- TÓTH Ágnes (1993): *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcseré összefüggései*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/BKKM_Sk_10_Telep/?pg=5&layout=s
- TÓTH Ágnes (2007): A magyarországi németek kitelepítése. Felelősségrevonás és/vagy büntetés? *Kommentár*, (5), 4–15. Online: <http://kommentar.info.hu/cikk/2007/5/a-magyarorszag-i-nemetek-kitelepítése---felelősségrevonás-esvagy-büntetés>
- ZINNER Tibor (2004): *A magyarországi németek kitelepítése. Die Aussiedlung der Ungarndeutschen*. Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó.